

Ku pełni
mądrości

Dariusz Adamczyk

Ku pełni mądrości

Spółeczno-formacyjne implikacje
w myśli Jana XXIII

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Recenzenci

ks. prof. dr hab. Wiesław Przygoda
ks. dr hab. Wiesław Łużyński, prof. UMK

Redakcja

Elżbieta Wiater

Redakcja techniczna

Dariusz Adamczyk

Imprimatur

Za zezwoleniem Kurii Diecezjalnej w Radomiu
z dnia 30 listopada 2020 roku (L. dz. 1288/20)

Biskup Radomski – Henryk Tomasik
Wicekanclerz Kurii – ks. Marek Fituch
Cenzor – ks. dr Jarosław Wojtkun

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

L.dz. 92/2021, Tyniec, dnia 29.06.2021 r.

† Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

ISBN 978-83-8205-327-2

Wydanie pierwsze – Kraków 2025

© Copyright by Dariusz Adamczyk

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków

tel. +48 534 037 299; +48 12 688 52 95

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Bibliografia	9
Wstęp	17
I. O kwestii społecznej – według zasad sprawiedliwości i słuszności (<i>Mater et Magistra</i>)	23
1. Encyklika <i>Rerum novarum</i> inspiracją do rozwiązania kwestii społecznej	26
2. Prymat człowieka i wartość budowania wspólnoty	33
3. Dysproporcje rozwojowe w świecie i propozycje rozwiązania tych problemów	41
4. Zadanie odnowy stosunków społecznych a właściwa relacja z Bogiem	52
II. O pokoju w kontekście tworzenia porządku światowego (<i>Pacem in terris</i>)	63
1. Pokój jako rezultat poszanowania porządku naturalnego	65
2. Stosunki między obywatelami a władzą	71
3. Stosunki międzypaństwowe	76
III. O odnowie Kościoła w perspektywie prawdy, jedności i zgody (<i>Ad Petri Cathedram, Aeterna Dei sapientia, Paenitentiam agere, Sacrae laudis, Novem per dies, A quarantacinque anni</i>)	87
1. Znaczenie prawdy, jedności i zgody w świecie	89
2. Ku jedności w Kościele	96

IV. O misjach katolickich w kontekście jedności Kościoła (<i>Princeps pastorum, Grata recordatio</i>)	109
1. Rozkrzewianie i utwierdzanie Kościoła w świecie a formacja kapłańska	110
2. Znaczenie i formacja świeckich a współpraca w dziele apostołstwa	115
3. Działania na rzecz misji a obowiązek jedności z całym Kościołem	121
V. O wzorce życia kapłańskiego na przykładzie św. Jana Vianney'a (<i>Sacerdotii nostri primordia</i>)	131
1. Asceza – życie według rad ewangelicznych	132
2. Modlitwa i pobożność eucharystyczna	136
3. Gorliwość duszpasterska	141
Zakończenie	149

Wykaz skrótów

- AAS „Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale”, Roma 1909–
- ADS JAN XXIII, Encyklika *Aeterna Dei sapientia*, Rzym 1961.
- APC JAN XXIII, Encyklika *Ad Petri cathedram*, Rzym 1959.
- DM SOBÓR WATYKAŃSKI II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*, Rzym 1965.
- EN PAWEŁ VI, Adhortacja apostolska *Evangelii nuntiandi*, Rzym 1975.
- GR JAN XXIII, Encyklika *Grata recordatio*, Rzym 1959.
- KDK SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Rzym 1965.
- MM JAN XXIII, Encyklika *Mater et Magistra*, Rzym 1961.
- PA JAN XXIII, Encyklika *Paenitentiam agere*, Rzym 1962.
- PG *Patrologiae cursus completus. Series Graeca I–CLXI*, wyd. J.-P. Migne, Paris 1857–1866.
- PL *Patrologiae cursus completus. Series Latina I–CCXVII*, Indices I–IV, wyd. J.-P. Migne, Paris 1878–1890.
- PP JAN XXIII, Encyklika *Princeps pastorum*, Rzym 1959.
- PT JAN XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, Rzym 1963.
- RM JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptoris missio*, Rzym 1990.
- RN LEON XIII, Encyklika *Rerum novarum*, Rzym 1891.
- SNP JAN XXIII, Encyklika *Sacerdotii nostri primordia*, Rzym 1959.
- QA PIUS XI, Encyklika *Quadragesimo anno*, Rzym 1931.

Bibliografia

I. Źródła podstawowe

a) Źródła biblijne

Biblia Jerozolimska: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, oprac. ZBIOROWE, Poznań 2006¹.

Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi, tłum. R. POPOWSKI, M. WOJCIECHOWSKI, Warszawa 1997.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych (Biblia Tysiąclecia), oprac. ZBIOROWE, Poznań–Warszawa 1980³.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, red. M. PETER (Stary Testament), M. WOLNIEWICZ (Nowy Testament), Poznań 2008.

b) Dokumenty Jana XXIII

JAN XXIII, Adhortacja apostolska *A quarantacinque anni*, Rzym 1959.

– Adhortacja apostolska *Novem per dies*, Rzym 1963.

– Adhortacja apostolska *Sacrae laudis*, Rzym 1962.

– Encyklika *Ad Petri Cathedram*, Rzym 1959.

– Encyklika *Aeterna Dei sapientia*, Rzym 1961.

– Encyklika *Grata recordatio*, Rzym 1959.

– Encyklika *Mater et Magistra*, Rzym 1961.

– Encyklika *Pacem in terris*, Rzym 1963.

– Encyklika *Paenitentiam agere*, Rzym 1962.

- Encyklika *Princeps pastorum*, Rzym 1959.
- Encyklika *Sacerdotii nostri primordia*, Rzym 1959.
- Konstytucja apostolska *Humanae salutis*, Rzym 1961.
- List apostolski *Il religioso convegno*, Castel Gandolfo 1961.
- Motu proprio *Consilium, diu Nostra mente versatum*, Rzym 1962.

II. Źródła dalsze

a) Nauczanie papieskie

- FRANCISZEK, Orędzie *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju* (01.01.2014), Watykan, <https://papiez.wiara.pl/doc/1811682.Braterstwo-podstawa-i-droga-do-pokoju> (dostęp: 04.08.2020).
- Orędzie *Dobra polityka służy pokojowi* (01.01.2019), <https://papiez.wiara.pl/doc/5226021.Dobra-polityka-sluzzy-pokojowi> (dostęp: 11.03.2019).
- JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, Rzym 1979.
- Adhortacja apostolska *Christifideles laici*, Rzym 1988.
- Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, Rzym 1992.
- Encyklika *Laborem exercens*, Rzym 1981.
- Encyklika *Redemptoris missio*, Rzym 1990.
- List apostolski *Salvifici doloris*, Rzym 1984.
- List apostolski z okazji pięćdziesiątej rocznicy wybuchu II wojny światowej, Watykan 27.08.1989, [w:] *O życie godne człowieka*, red. B. BEJZE, Warszawa 1990 (W nurcie zagadnień posoborowych, 19), s. 108–117.
- Orędzie na 29. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Kino nośnikiem kultury i wartości*, Watykan, 6 stycznia 1995 r., <https://www.paulus.org.pl/238,29-sdssp-jan-pawel-ii-1995> (dostęp: 25.07.2020).
- Orędzie *Pokój z Bogiem Stwórcą, pokój z całym stworzeniem* (01.01.1990), Watykan 08.12.1989, <https://papiez.wiara.pl/doc/378717.Pokoj-z-Bogiem-Stworca-pokoj-z-calym-stworzeniem-1990> (dostęp: 11.03.2019).
- LEON XIII, Encyklika *Immortale Dei*, Rzym 1885.
- Encyklika *Rerum novarum*, Rzym 1891.
- PAWEŁ VI, Adhortacja apostolska *Evangelii nuntiandi*, Rzym 1975.
- Encyklika *Ecclesiam suam*, Rzym 1964.

- Encyklika *Mense maio*, Rzym 1965.
- Orędzie *Jeśli pragniesz pokoju, pracuj na rzecz sprawiedliwości* (01.01.1972), Watykan 08.12.1971, [w:] PAWEŁ VI, JAN PAWEŁ II, *Orędzia papieskie na Światowy Dzień Pokoju*, oprac. K. CYWIŃSKA, T. KONOPKA, M. RADWAN, Rzym 1985, s. 53–57.
- Orędzie *Odrzucamy przemoc, popieramy pokój* (01.01.1978), Watykan 08.12.1977, [w:] PAWEŁ VI, JAN PAWEŁ II, *Orędzia papieskie na Światowy Dzień Pokoju*, oprac. K. CYWIŃSKA, T. KONOPKA, M. RADWAN, Rzym 1985, s. 95–103.
- Orędzie *Pokój zależy również od ciebie* (01.01.1974), Watykan 08.12.1973, [w:] PAWEŁ VI, JAN PAWEŁ II, *Orędzia papieskie na Światowy Dzień Pokoju*, oprac. K. CYWIŃSKA, T. KONOPKA, M. RADWAN, Rzym 1985, s. 66–71.
- Orędzie *Prawdziwy oręż pokoju* (01.01.1976), Watykan 18.10.1975, [w:] PAWEŁ VI, JAN PAWEŁ II, *Orędzia papieskie na Światowy Dzień Pokoju*, oprac. K. CYWIŃSKA, T. KONOPKA, M. RADWAN, Rzym 1985, s. 79–85.
- Orędzie *Rozwój praw człowieka – drogą do pokoju* (01.01.1969), Watykan 08.12.1968, [w:] PAWEŁ VI, JAN PAWEŁ II, *Orędzia papieskie na Światowy Dzień Pokoju*, oprac. K. CYWIŃSKA, T. KONOPKA, M. RADWAN, Rzym 1985, s. 35–40.
- PIUS XI, Encyklika *Quadragesimo anno*, Rzym 1931.
- PIUS XII, *Przemówienie radiowe wygłoszone w dniu Zielonych Świąt 1 czerwca 1941 r.*, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 1, red. M. RADWAN, L. DYCZEWSKI, A. STANOWSKI, Rzym–Lublin 1987, s. 157–167.

b) Dokumenty Kościoła

- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach społecznego przekazu*, Watykan, 4 czerwca 2000, <https://www.dkk.iza-jasz.pl/dk,3,4,etyka-w-srodkach-spoiecznego-przekazu.html> (dostęp: 25.07.2020).
- Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym *Aetatis novae*, Watykan, 22 lutego 1992, <https://www.niedziela.pl/arttykul/1500/Aetatis-novae?page=2&per-page=1> (dostęp: 25.06.2020).

- *Kościół a internet*, Watykan, 22 lutego 2002, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/kosciol_internet_22022002.html (dostęp: 26.06.2020).
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- STOLICA APOSTOLSKA, *Karta Praw Rodziny*, Rzym 1983.

III. Opracowania

- BARTNICKI S., *Wiarygodność chrześcijaństwa w encyklikach św. Jana XXIII*, „Studia Teologiczne. Białystok–Drohiczyń–Łomża” 32 (2014), s. 283–299.
- BURKAT J., *Pacem in terris – magna charta pokoju*, „Sympozjum” 1 (24) 2013, s. 45–59.
- Jan XXIII: Mater et Magistra*, red. NN, Paris 1963.
- KACZYŃSKI K., *Pokój – centrum pasterskiego zaangażowania Pawła VI*, „Seminare” 16 (2000), s. 549–562.
- KUBIŚ A., *Papież Jan XXIII a II Sobór Watykański*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2 (21) 2013, s. 231–240.
- LUSAWA R., *Encyklika Pacem in terris – głos Kościoła katolickiego w sprawie pokoju z 11 kwietnia 1963 roku*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie” 1–4 (2010), s. 103–118.
- MIOTK A., *Dynamizm misyjny nauczania papieskiego od Leona XIII do Jana Pawła II*, „Studia Misjologiczne” 1 (2008), s. 37–66.
- Pół wieku encykliki „Pacem in terris”*, [w:] <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,14051,pol-wieku-encykliki-pacem-in-terris.html> (dostęp: 19.07.2020).
- SOŁTYSZEWSKI S., *Encyklika społeczna „Mater et magistra”*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny” 1–2 (5) 1962, s. 269–280.
- TOMASZEWSKI A.S., *Jan XXIII i jego działalność społeczna*, Poznań 2000.
- URBAN W., *Jan XXIII (1958–1963)*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny” 1–2 (7) 1964, s. 5–14.
- *Papież Jan XXIII i jego pontyfikat*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1/2 (1963), s. 3–37.

IV. Literatura pomocnicza

- ADAMCZYK D., *Ku pełni człowieczeństwa. Pedagogiczno-religijne przesłanie encyklik Jana Pawła II*, Radom 2016.
- *Ku pełni miłości. Społeczno-religijne przesłanie adhortacji apostolskich Jana Pawła II*, Kraków 2018.
- *Wychowanie do krytycznego korzystania z mass mediów*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 3 (15) 2004, s. 51–60.
- ADAMSKI F., *Siła, zakres i skutki oddziaływania środków masowego przekazu*, [w:] *Kościół a kultura masowa*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1984, s. 56–73.
- BALICKI J., *Środki społecznego przekazu w świetle nauki Episkopatu Polski*, [w:] *Kościół a środki społecznego przekazu*, red. J. CHRAPEK, Warszawa 1990, s. 54–69.
- BRAUN-GAŁKOWSKA M., *Wychowanie do korzystania ze środków masowego przekazu*, [w:] *Kościół a kultura masowa*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1984, s. 196–214.
- CENCINI A., *Dziewictwo i celibat dzisiaj. W kierunku seksualności paschalnej*, przeł. A. SPURGJASZ, Kraków 2005.
- CĘCELEK G., *Przestrzeń wirtualna w kontekście generowania zachowań społecznych dzieci i młodzieży*, [w:] *Mass media we współczesnym świecie*, red. V. TANAŚ, W. WELSKOP, Łódź 2019, s. 233–245.
- CHRAPEK J., *Współczesne techniki komunikowania nowym wyzwaniem dla Kościoła*, [w:] *Kościół a środki społecznego przekazu*, red. J. CHRAPEK, Warszawa 1990, s. 12–19.
- CHUDY K., *Filmy złe – ich charakterystyka i kryteria ocen*, [w:] *Kościół a kultura masowa*, red. F. ADAMSKI, Kraków 1984, s. 150–157.
- COMPAGNONI F., *Prawa człowieka. Geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Kraków 2002.
- DEGRIJSE O., *Od „Ad gentes” przez „Evangelii nuntiandi” do „Redemptoris missio”. Czy inna definicja misji?*, Poznań 1993 (Kolekcja Communio, 8), s. 108–132.
- DROŻDŻ B., *Aby lepiej rozumieć dobro wspólne*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 1 (14) 2009, s. 91–98.
- *Etyczne orientacje w mediosferze*, Tarnów 2006.

- ECKMANN A., *Celibat kapłanów wczoraj i dziś (w perspektywie patrystycznej, historycznej i współczesnej)*, [w:] *Rady ewangeliczne w formacji kapłańskiej*, red. J. BUXAKOWSKI, Pelplin 1992, s. 80–116.
- FARIAS J.J., DE, *Nowa ewangelizacja a kultura*, Poznań 1993 (Kolekcja Communio, 8), s. 133–143.
- GOBAN-KLAS T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2004.
- GÓRSKI J., *Obowiązek misyjny ludu Bożego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 19/20 (1986/87), s. 167–182.
- GRESHAKE G., *Być kapłanem dzisiaj*, przeł. W. SZYMONA, Poznań 2010.
- JAGODZIŃSKI M., *Misje. Teologia – historia – rzeczywistość*, Radom 2013.
- KONDZIELA J., *Filozofia społeczna*, Lublin 1972.
- *Pojęcie „bonum commune” na tle współczesnych kierunków teologii katolickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1 (1968), s. 119–142.
- *Pokój w nauce Kościoła*, Lublin 1992.
- KOWALCZYK S., *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*, Lublin 2005.
- *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 2002.
- KRUCINA J., *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*, Wrocław 1972.
- KUŹMIŃSKA-SOŁŚNIA B., *Nowoczesne technologie informatyczne – możliwości i zagrożenia*, „Dydaktyka informatyki” 9 (2014), s. 72–81.
- LEPA A., *Media a postawy*, Łódź 2001.
- *Świat manipulacji*, Częstochowa 1997.
- ŁĘCICKI G., *Integracyjna oraz dezintegrująca funkcja mediów w społeczeństwie informacyjnym*, „Kultura – Media – Teologia” 4 (2011), s. 45–54.
- MACHNIAK J., *Duchowość kapłana na podstawie adhortacji Jana Pawła II Pastores dabo vobis*, [w:] *Pastores dabo vobis. Sympozjum. Posynodalna adhortacja apostolska Ojca świętego Jana Pawła II o formacji kapłanów we współczesnym świecie*, red. J. MACHNIAK, Kraków 1994, s. 68–85.
- MAJKA J., *Katolicka nauka społeczna*, [w:] *Katolicyzm A-Z*, red. Z. PAWLAK, Poznań 1994, s. 200–204.
- *Nauka społeczna Kościoła*, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 1, red. M. RADWAN, L. DYCZEWSKI, A. STANOWSKI, Rzym–Lublin 1987, s. 5–40.
- MAJKOWSKI W., *Pokój dobrem wspólnym ludzkości*, „Symposium” 1 (24) 2013, s. 23–43.

- MARIAŃSKI J., *Mass media jako nośniki wartości i antywartości*, [w:] *Religia a mass media*, red. Z. ZDANIEWICZ, Ząbki 1997, s. 108–127.
- NOWAK S., *Czystość życia kapłańskiego w świetle Vaticanum II i współczesnego Magisterium Kościoła*, [w:] *Rady ewangeliczne w formacji kapłańskiej*, red. J. BUXAKOWSKI, Pelplin 1992, s. 117–126.
- PIACENZA M., *Chrystus tożsamością kapłana*, przeł. W. KAPICA, Kraków 2011.
- PRZYSUCHA P., *Ewangelizacja w cyberprzestrzeni w nauczaniu papieża Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka*, „*Studia Sandomierskie*” 24 (2017), s. 235–247.
- RAJECKI R., *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, Warszawa 1989.
- RUSECKI M., *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa. Dlaczego wierzyć Chrystusowi?*, Lublin 2010.
- SIKORSKI T., *Pokój. Aspekt moralno-etyczny*, [w:] *Katolicyzm A-Z*, red. Z. PAWLAK, Poznań 1994, s. 315.
- SKOROWSKI H., *Problematyka praw człowieka*, Warszawa 2005.
- SKRZYPCZAK R., *Kościół misyjny według Jana Pawła II*, Lublin 2005.
- *Osoba i misja. Podstawy eklezjologii misyjnej w świetle personalizmu papieża Jana Pawła II*, Warszawa 2005.
- SZLAGA J., *Postuszeństwo w życiu kapłana w świetle Pisma św.*, [w:] *Rady ewangeliczne w formacji kapłańskiej*, red. J. BUXAKOWSKI, Pelplin 1992, s. 158–168.
- TROSKA J., *Antropologiczny rozwój nauczania społecznego Kościoła*, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 14 (2003), s. 103–119.
- WALUŚ S., *Środki masowego przekazu w nowoczesnym świecie – szanse i zagrożenia dla współczesnej rodziny*, [w:] *Mass media we współczesnym świecie*, red. V. TANAŚ, W. WELSKOP, Łódź 2019, s. 143–151.
- ZASEPA T., *Media, człowiek, społeczeństwo*, Częstochowa 2000.
- ZIELIŃSKI Z., *Papieżę epoki soborowej*, Warszawa 2006.
- ZWOLIŃSKI A., *Wojna – wybrane zagadnienia*, Kraków 2003.

V. Pomoce leksykograficzne

Encyklopedia Katolicka, t. 3, red. R. ŁUKASZYK, L. BIEŃKOWSKI, F. GRYGLEWICZ, Lublin 1995.

Popularna encyklopedia mass mediów, red. J. SKRZYPCZAK, Poznań 1999.

Powszechna Encyklopedia Filozofii, t. 2, red. A. MARYNIARCZYK I IN., Lublin 2001.

Słownik społeczny, red. B. SZLACHTA, Kraków 2004.

Wstęp

Człowiek dąży do osiągnięcia mądrości. Jest ona dobrem, które jest zawsze pożądane przez osobę ludzką. Każdy chce mądrze żyć i postępować, podejmując właściwe decyzje, które skutkują oczekiwanymi rezultatami. Mądrość jest rozeznaniem praktycznym, konkretnym i zdolnością do takiego działania, które przynosi dobro oraz pomnaża je zarówno na poziomie indywidualnym, jak i ogólnym.

Ludzka mądrość jest niepełna. Prawdziwą i pełną posiada jedynie Bóg: *Cała mądrość od Boga pochodzi, jest z Nim na wieki* (Syr 1,1). On sam jest też dawcą mądrości. Poucza ludzi, jak mają żyć (zob. Pwt 4,6). Objawił się w pełni w Chrystusie Jezusie, który *stał się dla nas mądrością od Boga* (1 Kor 1,30a). On jest Słowem, w którym Ojciec wypowiada całą swoją mądrość. Bóg uczy nas jej przez wydarzenie śmierci Jezusa na krzyżu. Burzy ono mniemanie człowieka o samowystarczalności, pozwalając rozpoznać jego całkowitą zależność od Boga oraz potrzebę życia zgodnie z Jego wolą. *Moc bowiem w słabości się doskonali* (2 Kor 12,9b) i tak jesteśmy prowadzeni ku mądrości, której uczy Jezus, oddając własne życie.

Dążenie do niej zatem to sztuka życia prowadzącego do pełnego zrealizowania siebie jako człowieka jako indywidualny byt, ale i w relacjach społecznych. Potrzebuje on do tego pouczenia, zachęty i w ten właśnie obszar wpisuje się nauczanie Jana XXIII. Jego pontyfikat jest już odległy w czasie, podejmował on jednak zagadnienia, które są aktualne i ważne również współcześnie. Myśl społeczno-formacyjna

tego papieża zawarta jest przede wszystkim w najważniejszych dokumentach jego pontyfikatu, jakimi są encykliki i adhortacje apostolskie. Podejmuje w nich trudne problemy społeczne, po czym wskazuje ich rozwiązania, odwołując się do mądrości Bożej, oraz zachęca do odważnego działania w oparciu o pełne zaufanie Chrystusowi.

Jan XXIII napisał podczas swojego pontyfikatu osiem encyklik i trzy adhortacje apostolskie. W kolejności chronologicznej są to:

1. Adhortacja apostolska *A quarantacinque anni* (21 kwietnia 1959 r.);
2. Encyklika *Ad Petri Cathedram* (29 czerwca 1959 r.);
3. Encyklika *Sacerdotii nostri primordia* (1 sierpnia 1959 r.);
4. Encyklika *Grata recordatio* (26 września 1959 r.);
5. Encyklika *Princeps pastorum* (28 listopada 1959 r.);
6. Encyklika *Mater et Magistra* (15 maja 1961 r.);
7. Encyklika *Aeterna Dei sapientia* (11 listopada 1961 r.);
8. Adhortacja apostolska *Sacrae laudis* (6 stycznia 1962 r.);
9. Encyklika *Paenitentiam agere* (1 lipca 1962 r.);
10. Encyklika *Pacem in terris* (11 kwietnia 1963 r.);
11. Adhortacja apostolska *Novem per dies* (20 maja 1963 r.).

Prawda, jedność i pokój, o których mowa w tych dokumentach, to cele programowe tego pontyfikatu (APC), podobnie jak kwestie ówczesnych przemian społecznych i problemów ekonomicznych (MM), pokoju wśród narodów (PT), a także stanu kapłańskiego (SNP), jedności Kościoła (ADS), potrzeby pokuty (PA), wezwania do modlitwy różańcowej (GR) oraz pracy misyjnej (PP). Adhortacje apostolskie natomiast dotyczą: pamięci św. Piusa X (*A quarantacinque anni*), modlitw kapłańskich w intencji Soboru Watykańskiego II (*Sacrae laudis*) oraz nowenny przed uroczystością Zesłania Ducha Świętego, sprawowanej w intencji pomyślnego kontynuowania prac soborowych (*Novem per dies*).

Jeśli chodzi o opracowania dotyczące wskazanych dokumentów papieskich, to jest ich niewiele. Spośród istniejących można wy-

różnić opracowania tematyczne: S. Bartnickiego¹ o wiarygodności chrześcijaństwa, A.S. Tomaszewskiego² na temat kwestii społecznej czy J. Burkata³ o pokoju. Nie wyczerpują one podejmowanych zagadnień. Wciąż brakuje całościowego zebrania tematyki dotyczącej dążenia człowieka do osiągnięcia pełni mądrości w perspektywie społeczno-formacyjnych wskazań w myśli Jana XXIII i obejmującego najważniejsze dokumenty jego pontyfikatu. Niniejsza książka może być przyczynkiem do wypełnienia tego braku.

Jej celem jest ukazanie przesłania o charakterze społeczno-formacyjnym zawartego w encyklikach i adhortacjach apostolskich Jana XXIII oraz konkretnych wskazań dotyczących wzrastania ku pełni mądrości. Idee tego papieża mają za zadanie pobudzenie do pogłębionej refleksji nad ludzkim życiem, jego znaczeniem w teleologicznym kontekście integralnego rozwoju. Dążenie ku pełni mądrości, jak ją rozumie doktryna chrześcijańska, ukazane w przesłaniu Jana XXIII prowadzi nie tylko do rozwoju osobowościowego, ale również, w kontekście wzrastania świadomości religijnej, do budowania ładu społecznego opartego na wartościach duchowych i etyczno-moralnych.

Niniejsze opracowanie stanowi próbę analizy encyklik i adhortacji apostolskich Jana XXIII pod względem zawartego w nich przesłania dotyczącego realizacji dążenia współczesnego człowieka ku mądrości. Główny problem badawczy można zatem sprowadzić do pytania: jakie jest społeczno-formacyjne przesłanie Jana XXIII zawarte w jego encyklikach i adhortacjach apostolskich, jeśli spojrzymy na nie z perspektywy dążenia przez nas współczesnych do pełni mądrości? Jest

¹ Zob. S. BARTNICKI, *Wiarygodność chrześcijaństwa w encyklikach św. Jana XXIII*, „Studia Teologiczne. Białystok – Drohiczyn – Łomża” 32 (2014), s. 283–299.

² Zob. A.S. TOMASZEWSKI, *Jan XXIII i jego działalność społeczna*, Poznań 2000.

³ Zob. J. BURKAT, *Pacem in terris – magna charta pokoju*, „Symposium” 1 (24) 2013, s. 45–59.

to problem szeroki, dlatego zostaje doprecyzowany przez pytania szczegółowe: czym charakteryzuje się w swej istocie życie człowieka z perspektywy chrześcijańskiej doktryny? Co Jan XXIII uznaje za szczególnie istotne we wzrastaniu osoby ludzkiej ku pełni mądrości? Co jest współcześnie istotą budowania ładu społecznego i wspólnego dobra? Jakie znaczenie dla mądrego życia i postępowania oraz dla rozwiązania kwestii społecznej ma zasada prymatu człowieka w kontekście jego właściwej relacji z Bogiem? Jakie znaczenie ma budowanie wspólnoty pomiędzy ludźmi? Na czym polega mądra troska o pokój między ludźmi, narodami i państwami? Jakie znaczenie ma w tym kontekście tworzenie porządku światowego w oparciu o poszanowanie porządku naturalnego? Jakie znaczenie dla wzrastania w mądrości ma odnowa Kościoła w perspektywie prawdy, jedności i zgody? Jaka rolę w dążeniu ku niej pełnią misje katolickie realizowane w jedności z całym Kościołem? Jaka rolę w procesie wzrastania w mądrości ma do odegrania wzorowy kapłan? Do czego potrzebna jest jego pobożność i duszpasterska gorliwość? Na ile nauczanie Jana XXIII zawarte w jego najważniejszych dokumentach stanowi konkretne wskazanie w kwestii wzrastania ku pełni mądrości? Odpowiedzi na te pytania zawarte są w poszczególnych rozdziałach niniejszej książki, ukazujących bardziej szczegółowe aspekty dążenia i wzrastania człowieka ku mądrości.

Źródłami podstawowymi są wymienione wyżej dokumenty, ale również Pismo Święte. Materiałem źródłowym dalszym jest nauczanie papieży i związane z nim dokumenty Kościoła. Do opracowania niniejszej monografii wykorzystane zostały również opracowania, literatura pomocnicza i pomoce leksykograficzne w zakresie dotyczącym podejmowanej tematyki.

Metodą badawczą jest analiza i synteza. Analiza źródeł ma na celu syntetyczne ujęcie podejmowanej tematyki. Zastosowanie tej metody umożliwia zaprezentowanie nauczania Jana XXIII zawartego w encyklikach i adhortacjach apostolskich oraz wyprowadzenie wniosków, a także sugestii dotyczących podejmowanych zagadnień.

Niniejsza książka jest adresowana do szerokiego grona odbiorców, zwłaszcza osób zainteresowanych problematyką istoty i sensu ludzkiego życia, integralnego rozwoju człowieka, w sposób szczególny do nauczycieli, wykładowców na kierunkach teologicznych, humanistycznych i społecznych, pastoralistów, katechetyków i katechetów, ale także do studentów wymienionych kierunków studiów, jak również do autorów podręczników szkolnych i katechetycznych. Jest ona też adresowana do tych, którzy poszukują odpowiedzi na pytania związane z kwestią rozwoju społecznego oraz budowaniem społeczności i troską o pokojowe współistnienie społeczności.

Na książkę składa się pięć rozdziałów. Pierwszy z nich, na podstawie encykliki *Mater et Magistra*, dotyczy kwestii społecznej ujmowanej w kontekście zasad sprawiedliwości i słuszności. W drugim zawarte jest omówienie problematyki pokoju między ludźmi i zasady tworzenia porządku światowego na podstawie encykliki *Pacem in terris*.

Ważne w dążeniu ku pełni mądrości jest też zagadnienie odnowy Kościoła, szczególnie w perspektywie prawdy, jedności i zgody. Tej tematyce poświęcony jest rozdział trzeci. Jan XXIII prezentuje ją głównie w encyklice *Ad Petri Cathedram*, ale jest ono również obecne w: *Aeterna Dei sapientia*, *Paenitentiam agere*, *Sacrae laudis*, *Novem per dies* oraz *A quarantacinque anni*, dlatego stanowią one podstawę opracowania tego rozdziału książki.

Następnie, w rozdziale czwartym, na podstawie encyklik: *Princeps pastorum* oraz *Grata recordatio*, podjęto tematykę misji katolickich w perspektywie zachowania jedności z całym Kościołem. Ostatni zaś rozdział dotyczy wzoru życia kapłańskiego, którego przykład stanowi św. Jan Vianney. To zagadnienie jest ukazane na podstawie encykliki *Sacerdotii nostri primordia*.

Rozdział pierwszy

O kwestii społecznej – według zasad sprawiedliwości i słuszności (*Mater et Magistra*)

Mater et Magistra to encyklika Jana XXIII¹ dotycząca ówczesnych przemian społecznych, widzianych w świetle nauki chrześcijańskiej, oraz międzynarodowego wymiaru problemów ekonomicznych. Jest to jeden z najważniejszych papieskich dokumentów społecznych. Napisany w siedemdziesiątą rocznicę pierwszej społecznej encykliki *Rerum novarum* Leona XIII i trzydzieści lat od encykliki *Quadragesimo anno* Piusa XI. Te dwa dokumenty miały charakter doktrynalny, zawarte w nich zostały zasady doktryny socjalnej Kościoła, a także sposoby ich zaaplikowania do ówczesnych warunków życia. W encyklice *Mater et Magistra* te zasady zostają powtórzone oraz doprecyzowane się nauczanie Kościoła z dostosowaniem do warunków i problemów współczesnych temu pontyfikatowi².

¹ Jan XXIII, Encyklika *Mater et Magistra*, Rzym 1961.

² Jan XXIII pisze o tym pod koniec pierwszej części omawianego dokumentu, w uzasadnieniu jego napisania. Zob. S. SOŁTYSZEWSKI, *Encyklika społeczna „Mater et magistra”*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny” 1–2 (5) 1962, s. 269–267; J. MAJKA, *Katolicka nauka społeczna*, [w:] *Katolicyzm A–Z*, red. Z. PAWLAK, Poznań 1994, s. 202.

Dokument rozpoczyna się od stwierdzenia: „Matka i Mistrzyni wszystkich narodów, Kościół katolicki, po to został ustanowiony przez Jezusa Chrystusa, by wszyscy, którzy w ciągu wieków znajdą się na jego łonie i staną się jego członkami, osiągnęli pełnię doskonałego życia i zbawienia. Temu właśnie Kościołowi, *filarowi i podwalinie prawdy* (Tm 3,15), powierzył Najświętszy Jego Założyciel dwojakie zadanie: by Mu rodził dzieci oraz by je nauczał i rządził nimi, otaczając macierzyńską troską życie jednostek i narodów”³.

Zadaniem Kościoła jest przede wszystkim prowadzenie ludzi do zbawienia. Troszczy się on jednak również o potrzeby codziennego życia: utrzymanie, warunki bytowe oraz dobrobyt w różnych dziedzinach. W ten sposób wprowadza w życie nakazy Jezusa Chrystusa i stara się Go naśladować. Podczas życia ziemskiego Pan troszczył się o potrzeby ludzi. Gdy *wielki tłum był z Nim i nie mieli co jeść, przywołał do siebie uczniów i rzekł im: „Żal Mi tego tłumu, bo już trzy dni trwają przy Mnie, a nie mają co jeść. A jeśli ich puszcę zgłodniałych do domu, zastabną w drodze; bo niektórzy z nich przyszli z daleka”* (Mk 8,1–3). Rozmnażał też cudownie chleb, aby zaspokoić głód rzeszy ludzi (zob. Mk 4–9; Mt 14,13–21). Była to zapowiedzią niebiańskiego Pokarmu, jaki dał ludziom w przeddzień swej zbawczej męki i śmierci na krzyżu. Dlatego Kościół urzeczywistnia nakaz dwojakiego dawania, czyli nauczania oraz działalności społecznej⁴.

Jan XXIII wykorzystuje dotychczasowe osiągnięcia refleksji społecznej Kościoła z nawiązaniem do zasad teologii, a zwłaszcza filozofii chrześcijańskiej, co zapewnia oparcie o prawo naturalne oraz poszanowanie godności osobowej człowieka. W odróżnieniu od dotychczasowych dokumentów papieskich encyklikę *Mater et Magistra* charakteryzuje szerokość i całościowość ujęcia podejmowanych zagadnień. Posiadający wyjątkowe zrozumienie współczesności pa-

³ MM 1.

⁴ Zob. MM 3–6.

pież wskazuje kierunek działania oraz sposoby rozwiązywania trudności w dziedzinie społecznej⁵.

Dokument ma charakter duszpasterski, praktyczny, zachęcając do poznania społecznej nauki Kościoła, odkrycia znaczenia działalności doczesnej w życiu duchowym człowieka oraz pobudzając do rozwiązywania problemów społecznych. Jest to pouczenie dla członków Kościoła-Matki, stanowiących wraz z Chrystusem-Głową całość Jego Mistycznego Ciała⁶.

W obliczu kryzysu autorytetów Kościół jest zobowiązany do ratowania ludzkości w jej upadku moralnym. Rozwój techniki bez stosowania zasad etycznych bowiem grozi nawet zagładą ludzkości. Postępowi społecznemu i gospodarczemu musi towarzyszyć wzrost religijno-moralny. Kościół jako Matka i Mistrzyni może, a nawet jest zobowiązany, aby być najwyższym autorytetem nie tylko doktrynalnym, ale i społeczno-moralnym dla całej ludzkości. Potrzebna jest do tego jego wewnętrzna odnowa oraz wprowadzanie zasad ewangelicznych do realiów współczesności⁷.

Podejmowane zagadnienia pozostają aktualne również obecnie. Dlatego warto przypomnieć to przesłanie dotyczące zagadnień życia społecznego. Chodzi o wychowanie integralne pełnego człowieka, we wszystkich aspektach jego rozwoju, kształtowanie ludzkiej osobowości tak, aby dana osoba mogła podejmować się rozwiązywania kwestii społecznych według zasad sprawiedliwości i słuszości. Aby ukazać te rozwiązania, wypada przypomnieć nauczanie społeczne poprzedników Jana XXIII i doniosłość encykliki *Rerum novarum*. Następnie należy podjąć zagadnienie prymatu człowieka i ludzkiej wspólnoty, a także dysproporcji rozwojowych w świecie i sposobu rozwiązania

⁵ Zob. A.S. TOMASZEWSKI, *Jan XXIII i jego działalność społeczna*, s. 182.

⁶ Zob. *Jan XXIII: Mater et Magistra*, brak red. wydania, Paris 1963, s. 33–34.

⁷ Zob. tamże, s. 124; S. SOŁTYSZEWSKI, *Encyklika społeczna „Mater et magistra”*, s. 269–270.

istniejących problemów, a wreszcie wskazać na potrzebę odnowienia stosunków społecznych.

1. Encyklika *Rerum novarum* inspiracją do rozwiązania kwestii społecznej

Jan XXIII przywołuje nauczanie swoich poprzedników zawarte w dokumentach dotyczących kwestii społecznych. Chodzi zwłaszcza o dorobek Leona XIII, Piusa XI i Piusa XII. Szczególnie jest podkreślone znaczenie encykliki *Rerum novarum* pierwszego z nich, w której zostały podane pouczenia dotyczące współżycia społecznego, oparte o wymagania ludzkiej natury oraz wskazania Ewangelii. Zasady zawarte w tej encyklice są istotą nauczania Kościoła katolickiego w sprawach społeczno-gospodarczych i stanowią niejako program działania w tym zakresie⁸.

Leon XIII zwrócił uwagę na wartość i znaczenie pracy. Nie można jej uważać za towar ani postrzegać tylko według praw rynkowych, lecz raczej zgodnie z zasadami sprawiedliwości i słuszności. Praca jest bowiem bezpośrednim działaniem osoby ludzkiej i często jedynym źródłem utrzymania⁹. Papież przeciwstawił się przez to liberalnej koncepcji rynku pracy, poddaniu spraw pracy i płacy wolnej konkurencji, zgodnie z którą to koncepcją robotnik i jego praca to wartości tylko ekonomiczne¹⁰.

Prawem człowieka jest posiadanie na własność wszelkich dóbr, także produkcyjnych. Nie może ono być zniesione przez władze państwowe. Jednocześnie z prawa do prywatnej własności wynika obo-

⁸ Zob. MM 15; J. MAJKA, *Nauka społeczna Kościoła*, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 1, red. M. RADWAN, L. DYCZEWSKI, A. STANOWSKI, Rzym–Lublin 1987, s. 23.

⁹ Zob. MM 18.

¹⁰ Zob. RN 34–35; *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 129.

wiązek natury społecznej korzystania z nich nie tylko dla własnej korzyści, ale również dla pożytku innych ludzi¹¹.

Celem państwa, wynikającym z natury rzeczy, jest troska o dobro wspólne¹² wszystkich obywateli, a w wyniku tego również o rozwój produkcji odpowiednich ilości dóbr materialnych. Nie może ono ignorować starań obywateli o kwestie utrzymania. Zabezpieczając prawa ich wszystkich w tym zakresie, winno troszczyć się o najbardziej potrzebujących, znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej i dążyć do poprawy ich warunków pracy oraz bytu. Jest ono zobowiązane do troski o to, aby umowy o pracę były zawierane zgodnie z zasadami sprawiedliwości i słuszności, a także o godziwe jej warunki¹³.

Potwierdzone zostało prawo pracowników do zrzeszania się i tworzenia związków oraz do nadawania im struktury organizacyjnej odpowiadającej potrzebom zawodowym tworzących je pracowników. Dzięki tym związkom pracownicy zyskują autonomię w miejscu pracy i przez to mogą podejmować korzystne dla siebie inicjatywy¹⁴.

¹¹ Zob. RN 28–29; MM 19.

¹² Treść dobra wspólnego we wszystkich społecznościach pozostaje w swych podstawowych założeniach jednakowa i dotyczy ideału doskonałej, bezbłędnie funkcjonującej społeczności. Zob. KDK 26; J. KONDZIELA, *Filozofia społeczna*, Lublin 1972, s. 29. Szerzej na temat tego pojęcia patrz: J. KONDZIELA, *Pojęcie „bonum commune” na tle współczesnych kierunków teologii katolickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1 (1968), s. 119–142; J. KRUCINA, *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*, Wrocław 1972; TENŻE, *Dobro wspólne*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. ŁUKASZYK, L. BIEŃKOWSKI, F. GRYGLEWICZ, Lublin 1995, kol. 1379–1382; M.A. KRAPIEC, *Dobro wspólne*, [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 2, red. A. MARYNIARCZYK I IN., Lublin 2001, s. 628–639; J. KOPEREK, *Dobro wspólne*, [w:] *Słownik społeczny*, red. B. SZLACHTA, Kraków 2004, s. 139–146; B. DROŻDŻ, *Aby lepiej rozumieć dobro wspólne*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” VIII 1 (14) 2009, s. 91–98; W. MAJKOWSKI, *Pokój dobrem wspólnym ludzkości*, „Symposium” 1 (24) 2013, s. 23–43.

¹³ Zob. RN 30–35; MM 20.

¹⁴ Zob. RN 36–44; MM 22; *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 132.

Stosunki wzajemne pracodawców i pracowników winny opierać się na zasadach solidarności, zgodnie z zasadami chrześcijańskiego i braterskiego współżycia. Sprzeczna z nimi jest liberalna zasada wolnej i nieograniczonej konkurencji, a także marksistowska teza o walce klas społecznych¹⁵. Obydwie bowiem opierają się na błędnym założeniu, że czynnikiem twórczym w rozwoju społecznym jest zwalczanie się grup społeczno-gospodarczych. Poszczególne wspólnoty mają prawo do obrony swych interesów, jednakże życie społeczne należy urządzić tak, aby łatwo można było uzgadniać te interesy, kierując się troską o dobro wspólne, do czego wszyscy są zobowiązani. Ono zaś domaga się nie walki, lecz współpracy¹⁶.

Wskazania zawarte w encyklice *Rerum novarum* stanowią podwaliny ładu życia gospodarczego i społecznego. Zostały one przypomniane w encyklice *Quadragesimo anno* Piusa XI, w której zastosowano je do nowych warunków. Papież tu wyjaśnia katolickie stanowisko w sprawie własności prywatnej, płac robotniczych, a także tez umiarkowanego socjalizmu. niesprawiedliwe, a często nawet nieludzkie, stosunki w dziedzinie pracy najemnej są motywacją do podania dokładnych wskazań, jakie warunki winny spełniać umowy o pracę. W myśl zasady sprawiedliwości i słuszności zaleca, aby były one uzupełniane pewnymi formami umów spółkowych. Chodzi o to, aby robotnicy i pracownicy umysłowi mieli udział we własności lub zarządzaniu przedsiębiorstwem, ewentualnie aby uczestniczyli w pewnej mierze w jego zyskach¹⁷.

Do sprawiedliwej oceny wydajności pracy ludzkiej oraz jej wynagrodzenia niezbędne jest uwzględnienie zarazem społecznego, jak i indywidualnego jej charakteru¹⁸. Ma ona charakter indywidualny, ponieważ jest dziełem osoby ludzkiej. Jednocześnie posiada charakter

¹⁵ Zob. MM 23.

¹⁶ Zob. *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 132.

¹⁷ Zob. QA 65; MM 28–32.

¹⁸ Zob. QA 69; MM 33.

społeczny ze względu na swe cele i skutki, a także dlatego, że w samej swej istocie jest funkcją społeczną. Praca służy dobru społecznemu i jest głównym czynnikiem rozwoju kultury, ponadto dopiero we współpracy z innymi człowiek może osiągnąć w sposób pełny zamierzone cele. Działalność poszczególnych osób składa się na całokształt gospodarki. Współdziałanie przyczynia się znacząco do podniesienia wydajności pracy. Wysiłek całych pokoleń ludzkości składa się na postęp kultury¹⁹.

W tej perspektywie sprawiedliwe wynagrodzenie za pracę stanowi wypadkową nie tylko potrzeb samych pracowników oraz ich rodzin, ale także stanu przedsiębiorstwa, w którym pracują, jak również „racji gospodarczego dobra wspólnego”²⁰. Przedsiębiorstwo jest wspólnym dobrem wszystkich w nim pracujących, jest ono ich warsztatem pracy. W kwestii zaś „racji gospodarczego dobra wspólnego” Pius XI zwraca uwagę na upowszechnienie własności przez płacę. Chodzi o to, że jej wysokość winna umożliwiać oszczędzanie. Nie może przy tym być zbyt dużych rozpiętości w płacach, co grozi nowymi podziałami klasowymi. Chodzi o to, aby umożliwić stałą podwyżkę stopy życiowej ogółu ludzkości²¹.

Pius XI wskazuje, że tezy komunizmu czy socjalizmu (nawet umiarkowanego) pozostają w skrajnej sprzeczności z doktryną chrześcijańską. Zwraca uwagę na wyłącznie doczesne założenia tych kierunków myślowych, co zamyka człowieka w kręgu dążeń czysto ziemskich. Celem porządku społecznego jest wyłącznie pomyślność doczesna a racją współżycia społecznego i samego społeczeństwa jest tylko wytwarzanie dóbr materialnych. Skutkuje to podporządkowaniem osoby społeczeństwu, a dokładnie porządkowi gospodarczemu. Postęp ekonomiczny i rozwój społeczny staje się dla człowieka celem, to zaś prowadzi do traktowania osoby jako środka do celu. To zaś za-

¹⁹ Zob. *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 134.

²⁰ Zob. QA 72–73; MM 33.

²¹ Zob. *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 134.

graża jej wolności oraz prowadzi do zagubienia właściwej koncepcji władzy. W takiej perspektywie zrozumiały staje się wrogi stosunek socjalistów do religii²².

Pius XI podkreśla konieczność uzgodnienia zasad działalności gospodarczej z nakazami prawa moralnego, a także ścisłego harmonizowania korzyści poszczególnych obywateli czy społeczności z dobrem powszechnym. Władza państwowa winna nieustannie się troszczyć o dobro wspólne wszystkich obywateli. Do jej zadań należy też koordynowanie i harmonizowanie działalności wszystkich korporacji. Jeśli zaś chodzi o skalę całej ludzkości, wskazuje na konieczność podjęcia współpracy poszczególnych państw, w celu podjęcia starań o realizację dobra gospodarczego wszystkich narodów²³. A zatem, w kwestii gospodarczej, dobro jednostki winno być podporządkowane dobru zawodu, to zaś – dobru państwa, a dobro państwa – dobru wspólnemu całej ludzkości. Dobro wspólne życia gospodarczego jest bowiem ważniejsze od dobra prywatnego²⁴.

We wszelkich działaniach gospodarczych należy kierować się nakazami sprawiedliwości i miłości. Są one podstawowymi prawami życia społecznego i jako takie dotyczą stosunków między osobami prywatnymi, między państwem a obywatelami czy społecznościami niższego rzędu oraz między tymi społecznościami a ich członkami²⁵.

Sprawiedliwość dotyczy relacji wobec drugiego człowieka, ale również ładu społecznego, równości oraz dobra wspólnego. Miłość zaś liczy się wprawdzie z dobrem wspólnym, ale odnosi się przede wszystkim do osobistego stosunku do Boga i do drugiego człowieka. Sprawiedliwość utrzymuje ład społeczny, zaś miłość jest podstawą więzi między ludźmi. Sprawiedliwość może usunąć przyczyny walk

²² Zob. QA 117–122; MM 34; *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 135.

²³ Zob. QA 110; MM 37.

²⁴ Zob. *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 137–138; A.S. TOMASZEWSKI, *Jan XXIII i jego działalność społeczna*, s. 185.

²⁵ Zob. *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 138.

społecznych, ale nie jest w stanie zjednoczyć ludzkich serc i umysłów, bowiem to jest dziełem miłości. Miłość, nie łamiąc zasad sprawiedliwości, przekracza jej granice, ukierunkowuje i wznosi relacje międzyludzkie na wyższy poziom. Stanowi dopełnienie porządku sprawiedliwości, który jest w ogóle możliwy dzięki więziom budowanym dzięki miłości. Ta ostatnia wzbogaca porządek sprawiedliwości o nowe dobra²⁶.

Doniosłość encykliki *Rerum novarum* podkreśla również Pius XII w orędziu radiowym na dzień Zielonych Świąt roku 1941, czyli pięćdziesiąt lat od jej opublikowania. Papież przypomina, że Kościół jest stróżem objawienia oraz porządku prawa naturalnego. W tym kontekście omawia magisterium odnoszące się do trzech podstawowych zagadnień życia społeczno-gospodarczego: pracy, rodziny i użytkowania dóbr materialnych. Zagadnienia te są ściśle ze sobą związane i wzajemnie się uzupełniają²⁷.

Zgodnie z tezami wspomnianego orędzia każdy człowiek ma prawo do używania dóbr materialnych potrzebnych do własnego utrzymania i rozwoju. Jest ono ważniejsze od innych praw gospodarczych, także od prawa prywatnego posiadania, ponieważ powszechne zaspokojenie potrzeb jest celem wszelkiej działalności gospodarczej oraz samego tego prawa. Chociaż zawiera się ono w prawie natury, to jednak nie może stanowić przeszkody w tym, aby dobra materialne służyły pożytkowi wszystkich ludzi, gdyż jako takie zostały stworzone przez Boga i jest to zgodne z wymogami zarówno sprawiedliwości, jak i miłości²⁸.

²⁶ Zob. QA 125–138; *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 139.

²⁷ Zob. PIUS XII, *Przemówienie radiowe wygłoszone w dniu Zielonych Świąt 1 czerwca 1941 r.*, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 1, p. 4 i 10–17; MM 42; *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 140.

²⁸ Zob. PIUS XII, *Przemówienie radiowe wygłoszone w dniu Zielonych Świąt 1 czerwca 1941 r.*, p. 10; MM 43; *Jan XXIII: Mater et Magistra*, s. 140.

Mówiąc o pracy, Pius XII poucza, że jest ona obowiązkiem, a zarazem uprawnieniem człowieka, gdyż jest naturalnym i właściwym temu ostatniemu sposobem zdobywania środków do życia. O wzajemnych stosunkach pracy podejmują decyzje konkretne jednostki. Dopiero wtedy, gdy nie chcą one, czy nie mogą tego dokonać, podział pracy i sprawiedliwy jej przydział należy do państwa, ale w sposób zgodny z należytyim rozumieniem dobra wspólnego²⁹. Podstawą tego zalecenia jest powszechne prawo do użytkowania dóbr. Z własnością jest związany obowiązek oszczędzania i przesuwania dóbr, po zaspokojeniu koniecznych potrzeb, z obszaru konsumpcji do obszaru inwestycji. Jeśli zaś te ostatnie jednak nie zapewniają pracy wszystkim, wtedy państwo jest zobowiązane do podjęcia działań, w ramach polityki inwestycyjnej, w celu osiągnięcia pełnego zatrudnienia. Taka interwencja nie powinna wychodzić poza potrzeby, które ją wywołują³⁰.

Prywatne posiadanie dóbr materialnych przyczynia się do ochrony i rozwoju życia rodzinnego, co podkreśla Pius XII. Własność jest zabezpieczeniem bytu rodziny, a także czynnikiem stabilizacji jej życia. Rodzina ma też prawo do zmiany miejsca zamieszkania, dlatego papież wzywa pełniących urzędy państwowe, zarówno tych krajów, które zezwalają swym obywatelom na emigrację, jak i tych, które przyjmują emigrantów, do współdziałania³¹.

²⁹ Zob. PIUS XII, *Przemówienie radiowe wygłoszone w dniu Zielonych Świąt 1 czerwca 1941 r.*, p. 14; MM 44.

³⁰ Zob. Jan XXIII: *Mater et Magistra*, s. 140.

³¹ Zob. PIUS XII, *Przemówienie radiowe wygłoszone w dniu Zielonych Świąt 1 czerwca 1941 r.*, p. 15–17; MM 45; Jan XXIII: *Mater et Magistra*, s. 141.